

Міністерство освіти і науки України
Інститут спеціальної педагогіки НАПН
України

**ПРОГРАМИ З КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ
«КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ»
ДЛЯ 1-4 КЛАСІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО
АПАРАТУ**

Методичні рекомендації

Автор: Чеботарьова О.В., кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями
інтелектуального розвитку Інституту спеціальної
педагогіки НАПН України

Київ – 2018

Методичні рекомендації щодо розвитку молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату

Корекція порушень рухової сфери забезпечується *на заняттях з корекції розвитку* на основі проведення корекційних вправ з розвитку рухової мобільності, підтримки рухової активності упродовж занять; розвитку загальної та дрібної моторики, удосконалення зорово-моторної координації. Для кожного учня підбираються оптимальні допоміжні засоби, які поліпшують функціональні вміння, необхідні для навчання та соціальної адаптації. Розвиток рухової сфери учнів відбувається на основі дотримання рекомендацій лікаря, інструктора ЛФК, вчителя фізкультури з урахуванням ступеня та форми ДЦП. Використовуються різноманітні засоби, такі як спортивний інвентар, іграшки, дидактичні матеріали.

Рекомендовано проведення корекційних вправ та ігор, які знімають фізичне напруження та активізують рухи учня. Вправи забезпечують розвиток координації рухів, рівноваги, корекцію тону м'язів рук та ніг, способів пересування. Доцільним є виконання вправ під музичний супровід, адже ефективність ритмічної стимуляції доведено дослідженнями багатьох психологів.

Розвиток дрібної моторики дітей забезпечується на основі наступних видів роботи з нормалізації функцій дрібних м'язів рук: масажу пальців обох рук; пальчикової гімнастики; корекції дрібних рухів під час роботи з природним матеріалом; розвитку сили м'язів рук (з використанням еспандера, силоміра, залучаючи до роботи з пластичними, природними, пластиліну, глини тощо); розвитку координації рухів (під час ігор з м'ячем, гімнастичною паличкою, стрічкою, обручем, геометричним матеріалом та ін); малювання пальцями цифр, букв, ліній; використання конструкторів; сортування дрібних предметів, роботи з мозаїкою, пірамідами.

Для удосконалення зорово-моторної координації застосовуються: зображення точок, ліній за зразком, використання прийомів обведення, копіювання, домальовування деталей, розфарбовування. Вказані вправи

розвивального та корекційного характеру слід використовувати на заняттях з корекції розвитку на підготовчих етапах до уроків математики, письма, читання.

Розвиток сенсорних функцій забезпечує цілеспрямоване формування вищих психічних функцій – мислення, мовлення, пам'яті та ін. Тому корекційно-розвивальна робота з учнем спрямована на вдосконалення стереогнозу, кінестетичного, слухового, зорового сприймання, розвиток просторових і часових уявлень. Удосконалення сенсорної діяльності стає основою для подальшого формування чуттєвого пізнання (вміння бачити, чути, відчувати на дотик тощо).

Розвиток зорового сприймання. Окрім лікувально-відновлювальної корекції, яка зумовлюється станом зору дитини, корекційна робота здійснюється під час виконання завдань на диференціацію предметів за зовнішніми ознаками: кольором, формою, розміром, кількістю, якістю, просторовим взаєморозташуванням тощо. Учня навчають співвідносити предмети (букви, цифри, фігури, природний матеріал) зі зразками-еталонами. Тому упродовж всього навчального процесу важливим завданням є формування в учнів еталонних уявлень про форми, розміри, колір предметів тощо. Для удосконалення зорового сприймання під час навчальної діяльності рекомендовано використання елементів малювання, ліплення, конструювання за зразком. Завдання виконуються учнем за словесною інструкцією і спрямовані на розвиток просторових, часових, математичних уявлень, предметно-образного та предметно-дійового мислення.

Оскільки у дітей із ДЦП є порушення зорового сприймання, внаслідок обмеженого руху очей, порушень фіксації зору, зниження гостроти зору тощо, слід з дитиною виконувати вправи на розвиток рухів очей засобами віднаходження поглядом предметів. З цією метою використовуються елементи ігор „Лабіринт”, „Теніс”, „Поштова скринька”, ігри з фішками та ін. За їхньою допомогою тренується не лише зорове сприймання, а й розвивається зорова увага та просторові уявлення.

Розвиток фонематичних процесів є важливою передумовою навчання учнів грамоти, тому особливу увагу слід звернути на розвиток фонематичного

сприймання, уявлень, навичок слухового контролю. Під час розвитку фонематичного слуху учні тренуються спершу в розрізненні контрастних за звучанням слів (*жук – риба, горіх – цукерка, лимон – яблуко*), потім менш контрастних (*коза – береза, коса – колеса, бочка – качка*) і, зрештою, тих, які відрізняються за звучанням однією фонемою (*мишка – миска, кит – кіт, дід – лід*) тощо. Здійснюється слухова диференціація дзвінких-глухих, твердих-м'яких, свистячих-шиплячих звуків. З цією метою використовуються завдання: „Підніми руку, якщо почуєш потрібний звук”, „Повтори склади”, „Покажи малюнок, предмет, іграшку, в назві яких чуєш потрібний звук” та ін., а також наступні види завдань: визначити звук на фоні слова; визначити місце звука у слові (на початку, всередині, вкінці); визначити в слові послідовність звуків; скласти слово із даних складів; придумати слова на заданий звук та багато інших.

Для розвитку слухових уявлень та довільної уваги застосовуються прослуховування коротких за обсягом пісень, казок, віршів, оповідань. При цьому використовуються музичні інструменти для відчуття ритму і довготи звуків, тембру, контрасту голосу. Ці засоби в системі коригуючих і розвивальних вправ спрямовані на фонетичний та фонематичний розвиток дітей із ДЦП.

Розвиток стереогнозу (сприймання предметів на дотик) відіграє важливе значення у розвитку пізнавальної діяльності учня. Особливо при тяжких формах ДЦП ця функція значно порушена. Це зумовлює особливості предметно-практичної та маніпулятивної діяльності дітей, порушення тактильного сприймання. У процесі корекційної роботи рекомендовано види роботи, які учні виконують із заплющеними очима спочатку „кращою”, а потім „гіршою” рукою:

- визначення матеріалу, з якого виготовлений предмет (залізний, дерев'яний, скляний тощо);
- розпізнавання форм предметів (круглий, овальний, прямокутний тощо);
- визначення різноманітних геометричних тіл (їх величини, товщини тощо).

Із методичних прийомів роботи найцікавішими дітям із ДЦП є дидактичні ігри „Чарівний мішечок”, „Знайди предмет”, які створюють пошукові ситуації, привертають та організовують їхню довільну увагу, збагачують практичний досвід. Ця діяльність навчає усвідомлювати, порівнювати об'єкти

навколишнього середовища, збагачує і конкретизує уявлення про довкілля, розвиває здатність до узагальнень.

У сенсорному розвитку дитини важливе місце займає корекція **просторових уявлень**, зокрема, сприймання частин тіла та усвідомлення уявлень: *вгорі, внизу, зліва, справа, позаду, попереду, між, біля* та ін. Засвоєння цих просторових уявлень здійснюється шляхом різноманітних вправ з використанням словесних інструкцій та зразком: *піднімаємо руки вгору, опускаємо руки вниз, повертаємо головою вправо-вліво-вгору-вниз*.

Розвиток уміння орієнтуватися на аркуші паперу охоплює такі завдання: знайти і назвати предмети, які зображено в центрі, праворуч, ліворуч, вгорі, внизу малюнка на аркуші; пояснити, де знаходяться зображені предмети. Поряд з цим відбувається запобігання характерному для дітей із ДЦП дзеркальному письму елементів букв, цифр, зображень предметів. Розвиток просторового аналізу і синтезу покращує опанування письма, читання, рахунку.

Розширення знань про навколишній світ. Корекційна робота передбачає систематичне збагачення знань, уявлень про природні явища, рослинний і тваринний світ, працю людей, суспільні події тощо, розвиток уміння порівнювати, розпізнавати, узагальнювати, оцінювати. Для цього застосовуються різноманітні засоби підтримки позитивного настрою та мотивації, наприклад:

- використання під час спостережень тих предметів і явищ, до яких дитина виявляє найбільший інтерес;
- обговорення тієї чи іншої ситуації, яка привертає увагу дитини;
- закріплення активного та пасивного словника учня;
- активізація спроб узагальнення вивченого тощо.

У багатьох дітей із ДЦП недостатньо розвинені цілеспрямована увага, пам'ять, а відтак – їхні знання про навколишню дійсність формуються на основі яскравих чуттєвих уявлень за наступною тематикою: „Моя родина”; „Предмети оточення” (одяг, посуд, меблі, транспорт, продукти, іграшки); „Колір предметів”; „Форма та величина”; „Тваринний і рослинний світ”; „Пори року, місяці, дні тижня”; „Професії” тощо. Дитину навчають порівнювати об'єкти за різними

якостями та ознаками з тим, щоб закріплювалися причинно-наслідкові зв'язки між предметами та явищами навколишнього середовища.

Введення дидактичної гри у навчально-корекційний процес дає значні позитивні результати. При цьому виникає можливість використання різноманітного матеріалу для розв'язання окреслених завдань, проведення спостережень, дослідів, експериментів. Це пробуджує інтерес дитини до оточення, розвиває вміння порівнювати, узагальнювати, словесно послідовно передавати власні враження від предметно-практичної діяльності (малювання, ліплення, аплікації). Слід обговорювати певні доступні закономірності спостережуваних явищ, ставити різноманітні запитання: Чому? У чому різниця? Навіщо? Що спільного? Чим відрізняються? тощо.

Отже, процес ознайомлення з навколишнім середовищем передбачає не лише розширення світогляду, а й розвиток мисленнєвих операцій, пізнавальної активності, збагачення пасивного та активного словникового запасу, сприяє поліпшенню психофізичного стану дитини в цілому.

Розвиток пізнавальної діяльності. Пізнавальна діяльність дитини із ДЦП формується, насамперед, у процесі ознайомлення з навколишнім середовищем. Саме у діяльності удосконалюються всі пізнавальні процеси, відбувається інтелектуальний розвиток дитини.

У розвитку пізнавальної діяльності важливе значення належить предметним діям, у процесі здійснення яких увага дитини спрямовується на суттєві ознаки предметів. Як відомо, пізнавальний розвиток дитини значною мірою залежить від особливостей концентрації уваги, сприймання та запам'ятовування отриманої інформації. Відповідно, повторення та закріплення знань слід проводити окремими порціями, включаючи ігрові моменти та різноманітні стимули (дидактичні ігри та вправи) для підтримки позитивної мотивації. Під час дидактичних ігор діти систематизують і закріплюють свої знання про різні ознаки предметів, встановлюють взаємозв'язки між ними, просторові, часові та інші співвідношення, тим самим опановуючи загальні поняття, збагачуючи словниковий запас. Ігри не повинні втомлювати дитину. Вони використовуються як засіб психологічної підготовки учнів до заняття, і як засіб відпочинку після

напруженої праці. Таким чином гра сприяє доцільній організації навчальної діяльності дитини.

Застосування дидактичних ігор супроводжувалося необхідною кількістю малюнків, таблиць, карток, різних іграшок, предметів тощо. Ці матеріали повинні мати привабливий вигляд з точки зору кольорової гамми, образності, чіткості, точної відповідності реальним об'єктам. При цьому створюється атмосфера не лише зацікавленості, а й задоволення, розслабленості.

Корекція мовленнєвого розвитку. Робота з поліпшення мовленнєвого розвитку учня з ДЦП передбачає комплексну взаємодію логопеда, лікаря, вчителя, учня та батьків. У цьому полягає одна з важливих умов успішного корекційного навчання. Комплексне обстеження мовлення забезпечує виявлення особливостей артикуляційного апарату та звуковимови учня, стану фонематичних процесів, лексичних і граматичних уявлень, зв'язного мовлення, рівня розвитку слухового самоконтролю. Зроблені на цій основі рекомендації шкільного логопеда мають систематично проводитися командою фахівців, в тому числі батьками.

Одним із перших завдань роботи над мовленнєвим розвитком дітей із ДЦП є корекція звуковимови та мовленнєвої моторики. Для цього обов'язковим є артикуляційна гімнастика. Її слід проводити на початку заняття після психологічної підготовки учня. В артикуляційній розминці або гімнастиці враховується форма та ступінь ДЦП, рівень мовленнєвого розвитку учня та передбачається:

1. Масаж обличчя – 2-3 хв.
2. Пасивна та активна гімнастика артикуляційного апарату.
3. Вправи на розвиток фонематичного слуху та слухової уваги.
4. Корекція звуковимови.

Формування дрібних рухів пальців рук завжди є обов'язковою умовою корекції мовленнєвого розвитку дитини. Стимулюючий вплив рухів руки, зокрема дрібної моторики, позитивно впливає на розвиток мовлення в цілому.

Таким чином, конкретний зміст мовленнєвої корекції визначається структурою психофізичного порушення дитини, умовами середовища,

рекомендованими заходами впливу. Основою для організації мовленнєвої практики є участь дитини у різноманітних видах діяльності, практичних діях з предметами, активних спостереженнях за явищами навколишньої дійсності під керівництвом учителя і батьків.

Психокорекція особистісного розвитку дитини розпочинається з аналізу психологом умов сімейного виховання, яке дає пояснення багатьом проявам поведінки. Однак, головним засобом діагностики залишається спостереження за дитиною в різних життєвих ситуаціях: у взаємодії з психологом, вчителем, батьками, однолітками, дорослими; у реакціях на труднощі, втому, у способах домагатися задоволення власних бажань тощо. Визначальною умовою залишається комплексна взаємодія психолога, вчителя та батьків учня для досягнення бажаного корекційного ефекту. Комплексне обстеження емоційно-вольової сфери учня є основою для подальшого розвитку особистості. Особлива увага повинна звертатися на емоційний стан школяра; схильність до різких змін настрою; прояви тривожності та наявність страхів; реакції на свою фізичну неповносправність; особливості спілкування (сором'язливість, невпевненість, конфліктність, агресивність); характер взаємин у родині (залежність, надмірна прив'язаність, конфліктність тощо).

Психокорекційні вправи проводяться з дітьми у формі різноманітних ігор, драматизації казок та ін. Цікаві завдання викликають у молодших школярів інтерес, адже зміст знайомих з дитинства казок є зрозумілий усім дітям. Моделювання різних ситуацій стимулює уяву учня. Дитина, обравши певну роль, практично втілює образ конкретного персонажа, наділяючи його власними переживаннями та рисами характеру. Саме під час гри створюється ситуація взаємодії з іншими персонажами, виявлення активності, подолання страхів, невпевненості, пасивності, агресії. Батьки мають застосовувати продуктивні методи корекції емоційного стану дитини, визнані сучасною психологією: психогімнастику, сюжетно-рольові ігри, гру-драматизацію, неструктуровані ігри, артотерапію, рухливі ігри та ін. Вказані методи дають змогу запобігти емоційному дискомфорту, створити позитивну мотивацію, підтримати активність і самостійність дитини, формувати вміння довільно спрямовувати

увагу на власні емоційні відчуття, наслідувати вираження емоцій за зразком, розуміти емоційні стани інших людей, саморегулювати власну поведінку.